

2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisindeki Büyümenin Sırrı: Daha Liberal Bir Ekonomi(?)

Aykut Ekinci

Ekonomist |

liberal düşünce Yıl 18, Sayı 72, Güz 2013, s. 109-126.

Özet

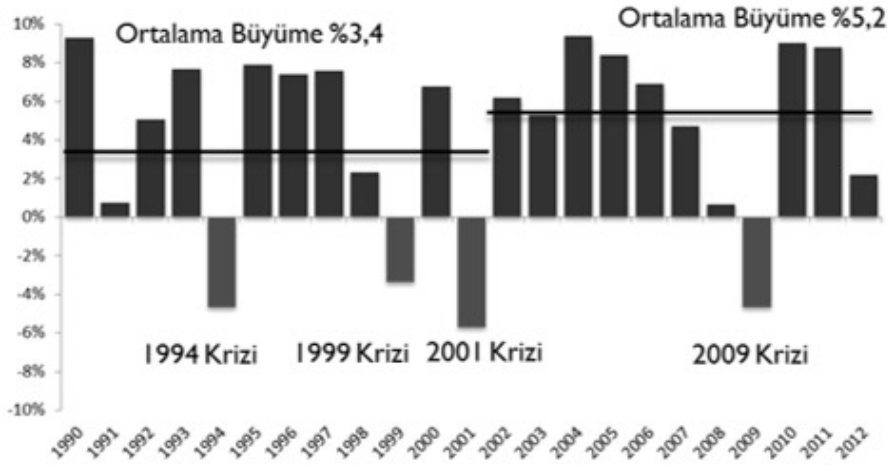
Türkiye’de 1990’lı yılların aksine 2001 krizi sonrası, daha yüksek ve istikrarlı ekonomik büyümenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Siyasi mekanizma, para politikası, maliye politikası ve dışa açılım ve rekabet gücü değişimin temel faktörleri olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma bu dört temel faktör aracılığıyla, Türkiye ekonomisindeki değişimi ve bu değişimlerin Türkiye ekonomisini daha liberal bir noktaya taşıdığı üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte, ne-redeyiz? ve ne yapmalıyız? bölümlerinde açıklandığı üzere, Türkiye 2000’li yıllarda 90’lı yıllara göre daha serbest bir ekonomiye doğru hareket etmiş olmakla birlikte; kazanımların kaybedilmemesi ve daha ileri noktalara taşınması açısından daha yapılacak çok şey bulunmaktadır. Türkiye’nin önünde; yeni bir anayasa, eleştirilere daha açık bir yönetim anlayışı, pozitif her gelişmeyi devlete mal etmeme, eğitimde rekabeti sağlama, piyasalara daha az müdahalede bulunma ve piyasaları serbestleştirici yapısal reformları uygulama, ikame etkisi azaldığında faiz ve kurdaki yükselişi görme, yapısal bütçe açığına dikkat etme, kamunun rolünü yeniden tanımlama, yüksek katma değerli ürünlere yönelme ve daha iyi bir finansal risk yönetimi gibi birçok husus bulunmaktadır.

* Bu makale, 2013 Liberal Düşünce Kongresi’nde tebliğ olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllar boyunca şiddetli ekonomik krizler yaşamıştır. 1994, 1999 ve 2001 krizi, ekonomide ciddi üretim ve istihdam kayıplarına neden olmuştur. 1999 krizinde Orta Asya krizinin etkisinin baskın olduğu görülse bile, yanlış maliye ve para politikaları 1994 ve 2001 krizlerinde önemli rol oynamıştır. Böylelikle 90'lı yıllar ekonomide kamu ağırlığının oldukça arttığı, fonlama imkanlarının kamu tarafından kullanıldığı böylece özel sektörün ciddi bir dışlama etkisine maruz kaldığı, siyaseten istikrarsız dönemler olarak hatırlanmıştır.

Şekil 1: 1990-2012 Türkiye Büyüme Oranları

Şekil 1, 1990-2012 döneminde Türkiye ekonomisindeki reel GSYH büyüme oranlarını göstermektedir. 1990-2001 döneminde ekonomi üç kriz yaşamış ve ortalama büyüme %3,4 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın 2001 krizi sonrası Türkiye ekonomisi uzun süren bir genişleme dönemine girmiştir. 2008 yılında başlayan küresel krizin olumsuz etkileri sonucu 2009'da önemli bir ekonomik daralma yaşanmış olmasına karşın sonrasında ekonomi yüksek büyüme oranlarına ulaşabilmiştir. 2002-2012 döneminde ortalama büyüme %5,2 olmuştur.

Görüleceği üzere ekonomik büyüme açısından 2001 sonrası 1990'lı yıllardan farklılaşan bir dönemdir. Çalışma, 1990'lı yılların aksine, 2001 krizi sonrası yaşanan yüksek büyümenin temel nedeninin *daha liberal bir ekonomi*

olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu amaçla, ikinci bölümde “*değişimin temel faktörleri*” siyasi mekanizma, para politikasındaki değişim, maliye politikasındaki değişim ve dışa açılım ve rekabet gücünde artış başlıkları altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde, 2001 krizi sonrası büyümenin temel nedeninin ekonominin serbestleşmesi olup olmadığı ile ilgili bir *ara sonuca* ulaşılmıştır. Dördüncü bölümde ise, ikinci bölümde anılan her bir bileşen için *neredeyiz?* ve *ne yapmalıyız?* soruları cevaplanmaya çalışılmıştır.

2. Değişimin Temel Faktörleri

2.1. Siyasi Mekanizma

Kamu otoritesinin, para ve maliye politikası aracılığıyla ekonomiye müdahalede bulunabilmesi; enflasyon, faizler, istihdam, vergiler, gümrük düzenlemeleri, hukuki düzenlemeler gibi birçok farklı kanaldan ekonomiyi etkilemektedir. Türkiye’de 1990’lı yıllar koalisyon hükümetlerinin yarattığı siyasi belirsizlikler, sık seçimlerin bir sonucu olarak yaratılan popülist harcamaların enflasyon ve kamu borcunu artırması sonucu yaşanan ekonomik krizlerle betimlenmiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: 1990 Sonrası Türkiye’de Hükümetler

Hükümet	Dönem	Ana Parti	Koalisyon Ortak(ları)
1 Yıldırım Akbulut	9 Kasım 1989 23 Haziran 1991	Anavatan Partisi	Tek başına iktidar
2 Mesut Yılmaz, 1. hükümeti	23 Haziran 1991 20 Kasım 1991	Anavatan Partisi	Tek başına iktidar
3 Süleyman Demirel, 7. hükümeti	20 Kasım 1991 16 Mayıs 1993	Doğru Yol Partisi	SHP
4 Erdal İnönü	16 Mayıs 1993 25 Haziran 1993	Sosyaldemokrat Halkçı Parti	
5 Tansu Çiller, 1. hükümeti	25 Haziran 1993 5 Ekim 1995	Doğru Yol Partisi	SHP
6 Tansu Çiller, 2. hükümeti	5 Ekim 1995 30 Ekim 1995	Doğru Yol Partisi	Azınlık Hükümeti
7 Tansu Çiller, 3. hükümeti	30 Ekim 1995 6 Mart 1996	Doğru Yol Partisi	Cumhuriyet Halk Partisi
8 Mesut Yılmaz, 2. hükümeti	6 Mart 1996 28 Haziran 1996	Anavatan Partisi	Doğru Yol Partisi
9 Necmettin Erbakan	28 Haziran 1996 30 Haziran 1997	Refah Partisi	Doğru Yol Partisi
10 Mesut Yılmaz, 3. hükümeti	30 Haziran 1997 11 Ocak 1999	Anavatan Partisi	Demokratik Sol Parti, Demokrat Türkiye Partisi
11 Bülent Ecevit, 4. hükümeti	11 Ocak 1999 28 Mayıs 1999	Demokratik Sol Parti	Azınlık Hükümeti
12 Bülent Ecevit, 5. hükümeti	28 Mayıs 1999 18 Kasım 2002	Demokratik Sol Parti	MHP, Anavatan Partisi
1 Bülent Ecevit, 5. hükümeti	28 Mayıs 1999 18 Kasım 2002	Demokratik Sol Parti	MHP, Anavatan Partisi
2 Abdullah Gül	18 Kasım 2002 14 Mart 2003	Adalet ve Kalkınma Partisi	Tek başına iktidar
2 Recep Tayyip Erdoğan, 1. hükümeti	14 Mart 2003 29 Ağustos 2007	Adalet ve Kalkınma Partisi	Tek başına iktidar
2 Recep Tayyip Erdoğan, 2. hükümeti	29 Ağustos 2007 6 Temmuz 2011	Adalet ve Kalkınma Partisi	Tek başına iktidar
2 Recep Tayyip Erdoğan, 3. hükümeti	6 Temmuz 2011 Hala görevde	Adalet ve Kalkınma Partisi	Tek başına iktidar

Kaynak: Wikipedia

Siyasi mekanizma, 2001 krizi sonrası dönemde bazı içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle uzun soluklu büyümeye destek verici şekilde değişime uğramıştır.

a) İçsel Faktörler

i) Toplumsal Tepki: Toplum, 2001 krizinin yarattığı ortamda siyasi otoritenin kararlarının bizatihi kendisinin ekonomiyi olumsuz etkilediğini daha net biçimde fark edebilmiştir. Oy maksimizasyonu temelli hareket eden siyasi partiler, kısa dönemli oy maksimizasyonu amaçları temelinde ülke için önemli olabilecek orta ve uzun dönemli kararları alamamaktadırlar. Üstelik, uyguladıkları seçim politikaları ile aldıkları ekonomik rasyonaliteden uzak popülist kararlar ile, kamu gelir ve harcama yapısını bozarak kamu borcunu artırmaktadırlar. Sonuçta kamu borcunun finansmanında merkez bankası kaynakları kullanılarak enflasyona neden olunmakta, aşırı borçlanma ile faiz oranlarının yükselmesine neden olarak özel sektörün finansmana ulaşımı kısıtlanmakta, vergilerdeki artışla özel sektörün yatırım güdüsü kırılırken, tüketicilerin satın alma güçleri azalmakta ve sonuçta önemli bir kaynak, kamunun yönlendirdiği nispeten daha verimsiz alanlarda kullanılmak zorunda kalmaktadır.

2001 krizi sonrasında toplum, fayda-maliyet analizini daha uzun dönemli olarak yapmış ve siyasi partilerden ekonomik istikrarı sağlayacak şekilde hareket etmelerini talep etmiştir. Böyle bir ortamda, partilerin finansmanını sağlayamadıkları vaatlerde bulunmaları ve yönetimdeki partinin seçime doğru popülist politika uygulama imkanı oldukça kısıtlanmıştır.

ii) Özel Sektörün Tepkisi: TÜSİAD, TOBB, TESK, MÜSİAD gibi sivil toplum kuruluşları; üyesi bulunan firmalardan gelen tepkilerin etkisiyle kamunun ekonomiyeye daha az müdahalede bulunacağı yeni bir düzene geçilmesi yönünde baskılarını artırmışlardır. 1990'lı yıllar boyunca kamunun ekonomide artan ağırlığı, kamu çevresinde bir özel sektör oluşumunu desteklemiş ve bu durum özel sektörün verimliliğini ve yaratıcı gücünü düşürmüştür. Ayrıca, kamunun yüksek borçlanma gereksinimi, piyasa borçlanma faiz oranlarını yükselterek firmaların uzun vadeli finansmana düşük maliyetle ulaşma imkanlarını neredeyse ortadan kaldırarak; büyümeleri önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Bunun yanı sıra enflasyon, faizler ve büyüme oranlarındaki yüksek değişkenlik uzun dönemli yatırım kararı almayı zorlaştırırken; yabancı doğrudan yatırımları da caydırıcı etkiye sahip olmuştur.

b) Dışsal Faktörler

i) Avrupa Birliği: Avrupa Birliği (AB), bir dışsal faktör olarak Türkiye ekonomisinin ve toplumunun uluslararası normlara daha fazla yaklaşması, özgürlükler ve demokrasi konusunda toplumu rahatlatıcı düzenlemelerin yapılmasında kolaylaştırıcı bir unsur olarak yer almıştır.

Örneğin üyelik görüşmeleri çerçevesinde, İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Trans-Avrupa Ağları, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Fikri Mülkiyet Hukuku, Şirketler Hukuku, Bilgi Toplumu ve Medya, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Vergilendirme, Çevre, Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası fasılları müzakereye açılmış ve 2002 yılından bu yana AB müktesebatına uyum içeren yaklaşık 2000 adet mevzuat değişikliği yapılmıştır (Bkz. www.abgs.gov.tr).

ii) IMF: AB, IMF'e göre daha önemli bir dışsal faktördür. Nitekim IMF; Uzak Doğu, Arjantin ve 2001 Türkiye krizlerindeki kötü yönetimi nedeniyle eleştirilmiştir. Buna karşın, 2001 krizi sonrasında ortaya konulan %6,5'luk faiz dışı fazla hedefi Türkiye'nin maliye politikası açısından önemli bir çapa görevi görmüştür.

2.2. Para Politikasındaki Değişim

Para ve maliye politikaları, siyasi otoritenin eline toplum tarafından verilmiş ekonomiye en önemli müdahale araçlarıdır. Türkiye'de 2001 krizi sonrası para politikasında meydana gelen değişimleri üç başlık altında toplayabiliriz:

a) Merkez Bankası Bağımsızlığı b) Dalgalı Döviz Kuruna Geçilmesi c) Enflasyon Hedeflemesi.

a) Merkez Bankası Bağımsızlığı

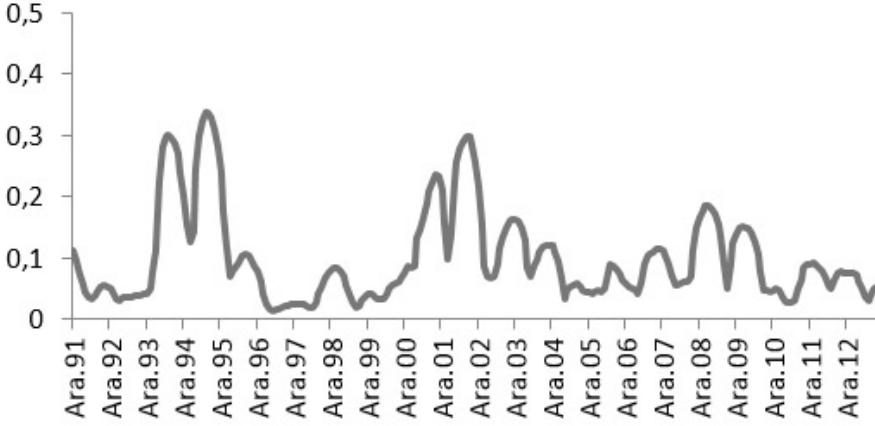
25.04.2002 tarih ve 4561 sayılı yasa ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) bağımsızlığı kabul edilmiştir. Bu yasa ile "fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek" TCMB'nin temel amacı olarak ilan edilmiş ve bu amaca ulaşmak üzere para politikası araçlarını kullanmada kendisine bağımsızlık verilmiştir. Ayrıca Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına avans verilmesi, kredi açılması ve bu kuruluşların ihrac ettikleri borçlanma araçlarının birincil piyasadan satın alınması yasaklanmıştır. TCMB'nin siyasi otoritenin etkisinden uzaklaşması ile birlikte, kamu açıklarının TCMB tarafından finanse edilmemesi sağlanırken, enflasyon da düşürülebilmiştir.

b) Dalgalı Döviz Kuruna Geçilmesi

2001 yılının Şubat ayında sabit kur uygulamasından vazgeçilerek dalgalı kur uygulamasına geçilmiştir. Türkiye'de daha önce kur TCMB tarafından belirleniyordu. Bu durum, kur riskinin yapay olarak düşük tutulmasını ve ekonomik aktörlerin devalüasyon dönemlerinde ters pozisyonda yakalanarak yüksek zararlar yazmalarına neden olabilmekteydi. Kur değerinin TCMB tarafından dışsal olarak belirlenmesindeki temel neden, ihracatın desteklenmesi, kur riskinin azaltılması ve enflasyonun kontrol altına alınması olsa da; sonuçları

itibariyle tam ters etkilere sahip olmuştur.

Şekil 2. Türkiye’de Kur Riski

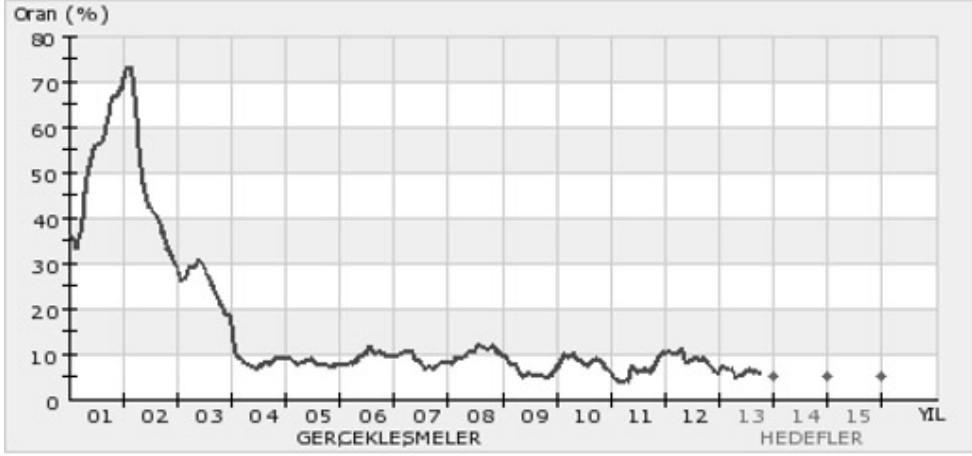

Serbest ekonomide, mal ve hizmetlerin değişiminde önemli bir bilgi kaynağı olan kur değerini dışsal olarak belirlemenin ekonomiye ciddi zararları olmaktadır. Şekil 2, Aralık 1991-Kasım 2013 dönemi için Dolar kurunun 12 aylık getirisinin standart sapması üzerinden kur riskini göstermektedir. Görüleceği üzere, 2001 krizi ve öncesi kriz dönemlerinde devalüasyon nedeniyle kur riskinde önemli artışlar olmuştur. Dalgalı kur döneminde ise, kur riski piyasa üzerindedir ve kur değeri daha çok piyasa tarafından belirlenmektedir. Bu süreçte küresel kriz döneminde kur riskinin arttığı, bununla birlikte kur riskinin ne önceki dönemlerdeki kadar düşük ne de yüksek seviyelere ulaşmadığı görülmektedir. Aşırı düşük kur riski kadar yüksek kur riski de ekonomiye zararlıdır.

c) Enflasyon Hedeflemesi

Türkiye’de 2002 ile birlikte örtük enflasyon hedeflemesine geçilmiş, 2005 yılında TL’den altı sıfır atılmış ve 2006 yılı ile birlikte açık enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. Enflasyon hedeflemesi, bağımsız TCMB’nin enflasyonu rakamsal bir hedef olarak aldığı ve dalgalı döviz kuru sistemi içerisinde kısa dönemli faizleri para politikası aracı olarak kullandığı şeffaf bir para politikası rejimidir.

Şekil 3. Türkiye’de Enflasyon

Kaynak: TCMB

TCMB, enflasyon hedeflemesi rejimi altında enflasyonu kontrol altına alabilmiştir. Enflasyonun önceki yıllara göre düşük ve istikrarlı seyri, faizlerin de seviye ve değişkenlik olarak daha düşük gerçekleşmesini sağlayarak, uzun dönemli finansmanın önünü açmıştır. Ayrıca nominal göstergelerdeki istikrar, yatırım kararlarının daha uzun vadeli alınabilmesini sağlamış ve doğrudan yabancı yatırımları çeken bir diğer unsur olmuştur.

2.3. Maliye Politikasındaki Değişim

Maliye politikası açısından temel değişim faktörlerini, üç başlık altında değerlendirebiliriz: a) Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) b) Bütçe Açığındaki ve Borç/GSYH Oranındaki Gerileme c) Faizlerdeki Düşüş ve Vadedeki Uzama

a) Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

15 Nisan 2001 tarihinde açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte, Türkiye ekonomisindeki sorunlar açık biçimde ortaya konmuş ve 2000’li yıllardaki ekonomik büyümenin temelleri atılmıştır. GEGP, krizlerin başlıca nedeni olarak (i) sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve (ii) başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasını göstermiştir. Bu bakış açısında çözüm de (i) devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi (ii) bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ve düzenleyici önlemlerin alınması ve (iii) rekabet gücünü

artırıcı düzenlemelerde aranmıştır.

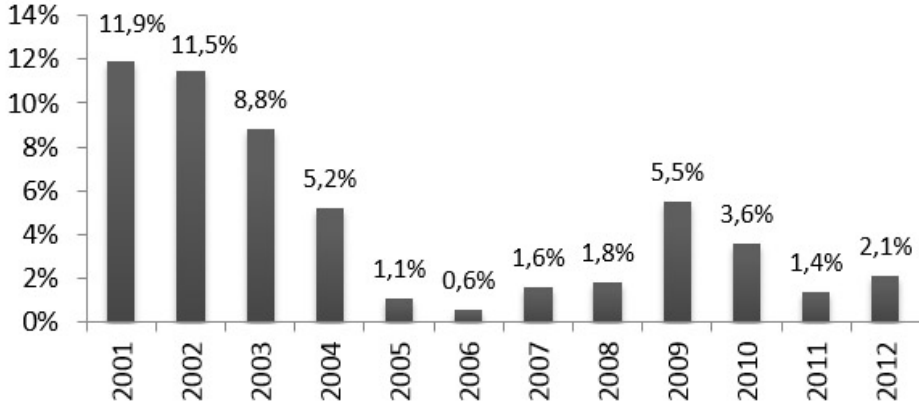
GEGP ile birlikte, bankacılık kanununda değişiklik istenmiştir. Bankacılık sektörü özelinde; kamu bankalarına zarar oluşturacak görevlerin verilemeyeceği, kamu bankalarının özelleştirmeye hazırlanacağı, yönetiminin profesyonel bankacılardan oluşacağı, kredilendirmede kaynak maliyetinin esas alınacağı, TMSF bünyesindeki bankaların sorunlarının en kısa zamanda çözüme kavuşturulması gibi önlemler üzerinde durulmuştur. Borçlanma, kamulaştırma ve kamu ihale yasası ile devlette şeffaflığın, hesap verilebilirliğin sağlanması ve rekabetin artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca bütçe ve bütçe dışı birçok fon kapatılmıştır. Ekonomide rekabeti artırmak amacıyla, şeker kanunu, tütün kanunu ile fiyat belirleme ve devletin satın alması uygulamalarına son verilmesi amaçlanmıştır. Doğalgaz kanunu ile doğalgaz piyasasının serbestleştirilmesi, Sivil havacılık kanunu ile iç hat uçuş fiyatlarının serbestçe belirlenmesine imkan sağlanması amaçlanmıştır. Merkez Bankası yasası ile, bankanın siyasi otoriteden daha bağımsız olarak karar alabilmesinin ve sonrasında enflasyon hedeflemesi rejiminin önü açılmıştır.

Bu ve benzeri önlemler, düzenlemeler ve kanunların bir kısmı yapılmış; 2002 sonunda yeni hükümetin gelmesi ile sonrasında ise GEGP'ndaki temel yapının korunduğu ve benzer önlemler, düzenlemeler ve kanunlar çerçevesinde ilerlediği görülmüştür.

b) Bütçe Açığındaki ve Borç/GSYH Oranındaki Gerileme

2001 krizinin öğreticiliğinde şekillenen sıkı maliye politikası çerçevesinde, merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ya oranı yaklaşık %12'lerden 2005 yılında %1,1'e kadar düşürülebilmıştır. Genel kanının aksine, sıkı maliye politikası büyümeyi yavaşlatmamış; aksine Şekil 1'den görüleceği üzere Türkiye yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır.

Şekil 4. Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçe Açığı/GSYH oranı

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2006’da %0,6’ya kadar gerileyen bütçe açığı, 2009 yılında küresel krizin etkisi ile Hükümetin G-20 toplantısında alınan kararlar uyarınca genişleyici maliye politikası uygulamasının ve daralan ekonominin etkisi ile %5,5’e yükselmiştir. Küresel kriz sonrası ekonomik büyümedeki iyileşme bütçe gelirlerini artırarak bütçe açığını tekrardan düşürmüştür.

Şekil 5. AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH Oranı

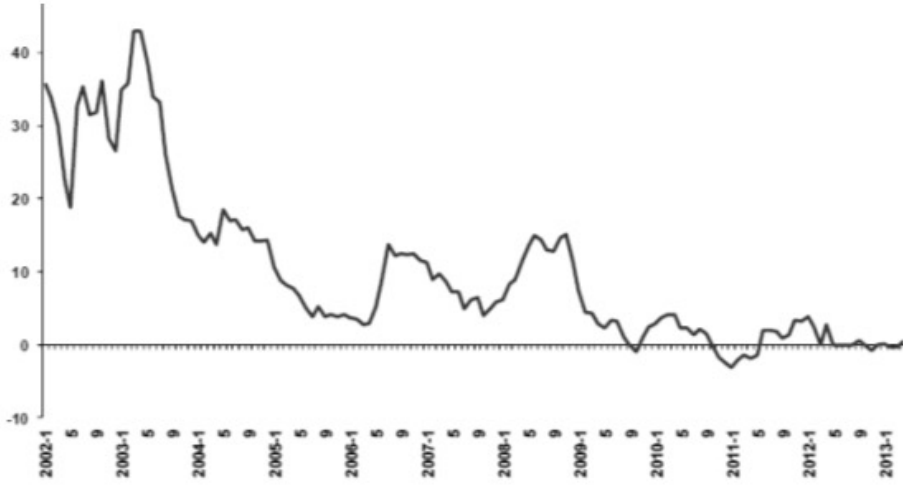
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Bütçedeki düzelme, borç göstergelerine de yansımıştır. Türkiye'nin AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ya oranı 2002 yılında %74 iken; 2007-8 yıllarında %40 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin borçluluk oranı, 2004 sonrası Maastricht kriteri olan %60 borç/GSYH oranının altında seyretmiştir. Küresel krizde yükselen borç oranı, kriz sonrasında bol likidite, düşük faiz ortamı ve Türkiye'nin yüksek büyüme oranlarının katkısıyla gerilemiştir.

c) Faizlerdeki Düşüş ve Vadedeki Uzama

Borç oranındaki düşüş, enflasyonun kontrol altına alınması ve dünyadaki likidite bolluğu ile birlikte Türkiye'de reel borçlanma faiz oranları gerilemiştir. 2002 yıllarında %30-40 reel faizle borçlanan devlet, 2006'da %5'lerin altında borçlanabilmiştir. Küresel kriz ile yükselen reel faizler, sonrasında kamu maliyesindeki iyileşen rasyolara bağlı olarak gerilemiş ve Türkiye'nin diğer ikame ülkelere göre güvenli tarafta kalmasının etkisiyle reel borçlanma faiz oranları %0'lara gerilemiştir (Bkz. Şekil 6).

Şekil 6. Reel Borçlanma Faiz Oranları

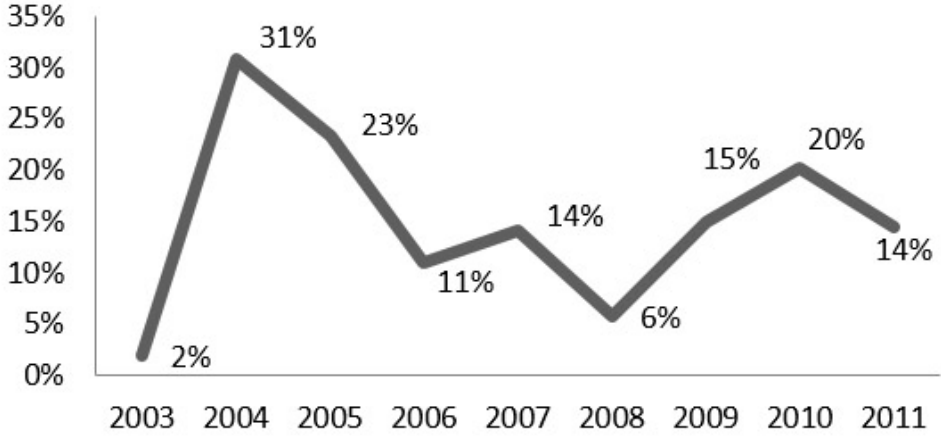
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Faizdeki düşüğe vadedeki uzama da eşlik etmiştir. 2002 yılında ortalama yurtiçi borçlanma vadesi 9,4 ay iken 2012'de 60 aya kadar çıkmıştır. Benzer biçimde 2002 yılında USD cinsinden dış borçlanmanın ortalama vadesi 7 yıl iken, bu vade 20 yıla kadar çıkmıştır (Bkz. Hazine Müsteşarlığı).

2.4. Dışa Açılım ve Rekabet Gücünde Artış

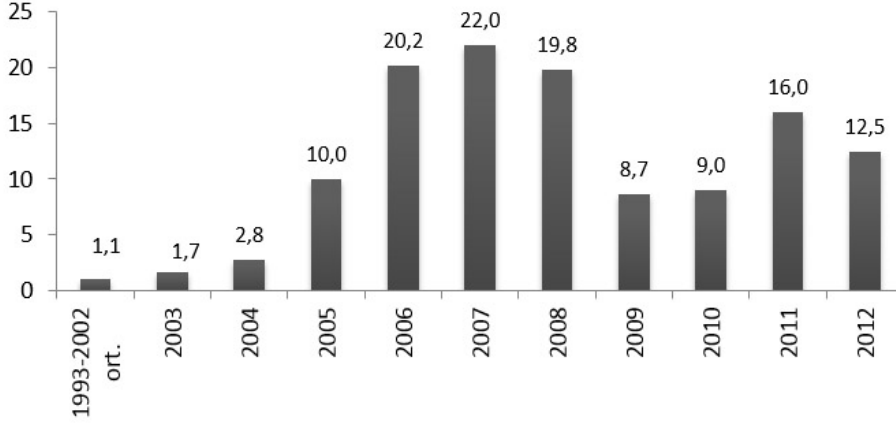
Türkiye’de 1985-2002 döneminde 8 milyar dolarlık özelleştirme yapılırken; 2003-2012 döneminde 51,8 milyar dolarlık özelleştirme geliri elde edilmiştir. Kamunun ekonomideki ağırlığının azalmasının bir göstergesi olarak özelleştirme, daha rekabetçi bir özel sektörün önünü açarken; kamu borçluluğunu da düşürücü etki yapmıştır. Ayrıca 2011 yılı gelir ve kar üzerinden alınan vergilerin GSYH’ya oranı OECD ortalaması için %11,2 iken, Türkiye’de bu oran %5,8’dir. Gelir ve kar üzerinden alınan vergilerin düşük olmasının, girişimcileri teşvik edici bir unsur olduğu açıktır (Bkz. Hazine Müsteşarlığı).

Şekil 7. Yolcu Sayısındaki Artış (Yıllık, %)

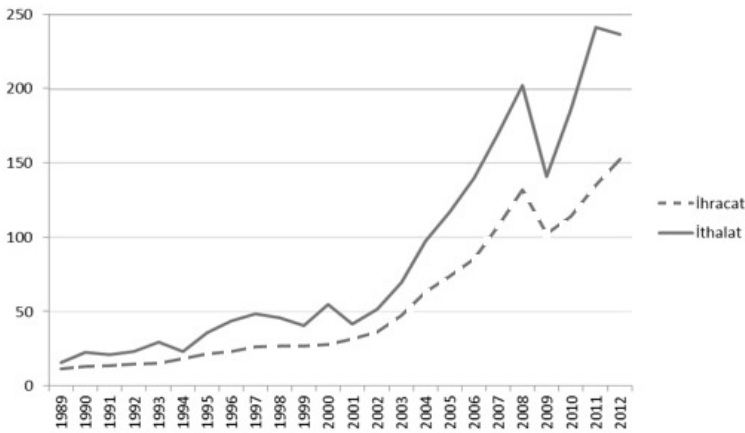
Kaynak: TÜİK

2003 yılının sonlarında havayolu taşımacılığında yaşanan serbestleşme ile birlikte, yaşanan hizmet ve fiyat rekabeti, yolcu sayısını artırırken fiyatı düşürmüştür. Nitekim 2004 yılında taşınan yolcu sayısı bir önceki yıla göre %31 artmıştır (Bkz. Şekil 7). 2004 yılında dünyada havayolu taşımacılığı ile taşınan yolcu sayısında %10'luk bir artış olduğu düşünüldüğünde ; sektörün dünya genelinin üstünde büyüdüğü görülebilir.

Şekil 8. Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyar Dolar)

Kaynak: TCMB

Bir ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişi, ülke ekonomisinin verimliliğini artırıcı önemli bir etkidir. Türkiye’de 2000’li yıllardaki iyileşme doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına da yansımıştır. Nitekim 1993-2002 ortalama doğrudan yabancı sermaye girişi, 1,1 milyar dolar iken; 2006-2008 döneminde yıllık ortalama 20 milyar doların üstünde doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur.

Şekil 9. İhracat ve İthalat Hacmi (Milyar Dolar)

Kaynak: TÜİK

Ülke ekonominin diğer ekonomilerle yaptığı ihracat ve ithalat, ülke ekonomisinin rekabetçiliğiyle ilgili önemli bir göstergedir. Şekil 9, 1989-2012 dönemi için milyar dolar cinsinden ihracat ve ithalat rakamlarını göstermektedir. Şekilden de kolaylıkla görüleceği üzere ihracat ve ithalat artışı 2001 krizi sonrası yeni bir artış trendine sahiptir. Küresel kriz, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye dış ticaretini de oldukça olumsuz etkilemiştir. Fakat sonrasında dış ticaret hacmi artmaya devam etmiştir. Nitekim 1989-2001 döneminde yıllık ortalama ihracat artışı %9, ithalat artışı %11 iken; 2002-2012 döneminde yıllık ortalama ihracat %16, ithalat ise 19 büyümüştür.

3. Ara Sonuç

2001 krizi sonrası, yukarda özetlenen değişimler Türkiye ekonomisinin daha liberal bir ekonomi haline gelmesini sağlamıştır. Siyasi mekanizmada, para ve maliye politikasında ve dışa açılım ve rekabet gücünde meydana gelen olumlu değişimler, Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllara nazaran daha serbest, daha esnek, küresel piyasalarla daha entegre bir yapıya bürünmesine yardımcı olmuştur. Diğer bir deyişle, Türkiye ekonomisi 2000'li yıllarla birlikte daha liberal bir ekonomiye doğru yol aldığı için; daha yüksek bir üretim artışına, daha istikrarlı bir ekonomik büyümeye, daha düşük faiz ve enflasyon oranına, daha fazla doğrudan yatırıma, daha yüksek ihracat ve ithalat değerlerine ve daha fazla istihdama sahip olabilmıştır.

4. Neredeyiz? Ne yapmalıyız?

Türkiye ekonomisi için yapılan analiz her ne kadar iyileşen göstergelere ve serbestleşen ekonomik yapıya işaret etse de yapılması gereken ve dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Bu bölümde bunlar üzerinde kısaca durulacaktır.

4.1. Siyasi Mekanizma

i) Neredeyiz?

- Yenilenemeyen Anayasa
- AB sürecindeki yavaşlama
- Eleştirilere kapalı olma (Monopole Kayış)
- Pozitif her gelişmeyi devlete verme (yeni-devletleşme süreci)
- Belki de en tehlikeli safha bu? Yol Ayrımı ?

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak ekonomide olduğu kadar toplumsal yapıda da oldukça hızlı değişimler yaşıyor. Küresel dünya ile entegre olmuş genç kuşağın en önemli beklentisi ise, yeni bir anayasa olarak duruyor. Ne kadar zgrlk, bireye değer veren, insanların serbest dşunmesinin önünü açan, tüm vatandaşları eşit kabul eden ve ideolojiden uzak bir anayasa oluşturabilirsiniz; ekonomik aktörlerin de o kadar verimli olacağını ve bunun uzun vadede tüm toplumu her anlamda daha zengin kılacağını görebilirsiniz. Yenilenemeyen anayasa, Türkiye toplumunun önündeki önemli bir engeldir.

AB sürecindeki ivmenin kaybedildiği görülmektedir. AB'nin genel erevesi; Türkiye'nin daha demokrat, serbest ve zgrlk bir geleceğe sahip olması açısından oldukça önemlidir.

Oligopol piyasaya benzer şekilde faaliyet gösteren siyasi partiler sisteminde; Hükümetin son dönemde eleştirilere daha kapalı olduğu görülmektedir. Bunu hükümetin monopol bir piyasaya kayışı şeklinde yorumlamak mümkündür. zm üreten tek bir siyasi partinin varlığı ve çok sayıda seçmenin olduğu bu sistemde, fikir rekabeti parti içinde ve dışında yeterli derece yapılmadığında yanlış seçimler ve bunların maliyetleri artacaktır. Monopol piyasalar, Türkiye'de ve dünyada içine aldığı fikri, kurumu, toplumu rten bir özelliğe sahiptir. Dünyada Vatikan'ın kendi içindeki kapalı yapısı, örgüte ye kişilerin hatalarının maliyetini azalttığı ve hatta hataların doğru olarak kabul edildiği bir ortam oluşturduğu için sonunda bir çok skandal üretmiştir. Askerlik mensubu kişilerle ilgili sorunlara sadece askeri mahkemelerin bakmasının kabul de benzer sonuçlar doğurmuştur. Benzer sorunlar; yargı mensupları, sendikalar ve benzeri kapalı yapılarda da görülebilmektedir.

Türkiye, 2001 sonrası yüksek bir ekonomik performans göstermekle birlikte; son dönemde hkmette pozitif her gelişmenin devlete mal edilmesi gibi bir eğilim görülmektedir. Bunu yeni-devletleşme süreci olarak nitelendirebiliriz. 1990'lı yıllar ve 2001 krizinde kamunun yıkıcı etkisini gören Türkiye'nin, 2000'li yıllardaki gelişmenin temel nedeninin ekonomide ağırlığı azalan kamu, serbestleşen piyasalar olduğunu görmesi oldukça önemlidir. Birçok olumlu gelişmenin temelinde, devletin kendine görev bildiği yanlış birçok sorumluluktan&faaliyetten vazgeçmesi bulunmaktadır. Devletin tekrardan yeni roller alması, benzer bir süreci geri getirebilecektir. Bu noktada siyasetçilerin ve toplumun oldukça dikkatli olması gerekmektedir.

ii) Ne Yapmalıyız?

- Yeni Anayasa
- AB sürecinde hızlanma

- Eleştirilere tahammül ve açık olma
- Devletin sınırlarını/fonksiyonlarını/amacını yeniden tanımlama
- Bireye değer verme
- Eğitim sistemini daha açık bir piyasa haline getirme (eğitimde rekabet)

Yeni bir anayasanın yapılması ve AB sürecindeki hızlanma, büyümenin sosyal&siyasi ve hukuki yapısının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca siyasi mekanizmaların eleştirilere tahammüllü, eleştirilere açık ve hatta isteyen bir yapıda olması gerekmektedir. Yeni devletleşme sürecine girmemek için; devletin sınırlarını, fonksiyonlarını ve amacını yeniden tanımlamamız büyük önem arz etmektedir. Devletten beklenmesi/beklenmemesi gerekenlerin net bir şekilde belirlenmesi, siyasilerin de daha kolay siyaset yapmasının önünü açacaktır. Ayrıca bireye değer veren bir toplum anlayışından asla vazgeçilmemelidir. Yeni dünyada yeni buluşları yapacak ve ülkeyi ileri götürecektir temel mekanizma, bireysel katma değerdir. Eğitimde rekabetin sağlanması ise, tüm bu konuşulanların altyapısını hazırlaması açısından kritik öneme sahiptir. Hızla değişen dünyada, şablonlara, ideolojilere bağlı, verimsiz bir eğitim anlayışından uzaklaşılmasının en kolay yolu arz ve talep dengesinde kamuyu mümkün olduğunca eğitim sisteminin içerisinde çıkarılmasıdır.

4.2. Para Politikası

1) Neredeyiz?

- Para politikası, en başarılı alan.
- Cari açığı çözenin bir aracı olarak para politikası
- TCMB, Orkestra şefi ?
- Dalgalı kur mu, 1,92 mi?

Para politikası, Türkiye'nin 2001 sonrası dönemde belki de en iyi yönetilen alanını oluşturmaktadır. Enflasyonun kontrol altına alınması, küresel kriz sonrası sermaye girişindeki artışa karşı TCMB'nin aşırı kredi genişlemesine karşı önlem alması, dünyada diğer birçok merkez bankaları miktarsal genişlemeye giderken; aksi yönde miktarsal daralmaya giden bir para politikası izlemesi önemli noktalar. Bununla birlikte, büyümenin finansmanındaki temel sorun olan cari açığı doğrudan krediler üzerinden çözmeye çalışmak, enflasyonun yanısıra finansal istikrar hedefi çerçevesinde reel kur ve krediler için sayısal hedefler koymak ve bu hedeflere ulaşmak için piyasaya aşırı müdahalelerde bulunmak bir sorun olarak durmaktadır.

TCMB'nin bir orkestra şefi gibi hareket ederek, değişkenlerin kontrolünün kendi elinde olduğunu düşünmesi ekonomide yanlış yönlendirilmiş kararların alınmasına da meydan verebilecektir. Benzer şekilde dalgalı kur üzerinde merkez bankasının belirleyiciliğini artırması, kur hareketlerini spekülâtif ataklara daha açık hale getirebilir ve ekonomik aktörlerin kur riskini yanlış değerlendirmesine neden olabilir.

ii) Ne Yapmalıyız?

- Cari açığı çözmek
- TCMB, düşük müdahale.
- Dalgalı kuru korumak

Cari açığın çözümü için para politikası sadece kısa dönemli bir enstrüman olabilir. Bunun için reel ekonomide rekabeti artırıcı, piyasaları serbestleştirici, devletin etkisini azaltıcı bir anlayışın benimsenmesi oldukça önemli. Ayrıca TCMB'nin piyasalara daha az müdahaleci olması ve kur riskini üstlenen bir pozisyonda olmaması, dalgalı kurun risk dağıtıcı etkisini koruması gerekmektedir.

4.3. Maliye Politikası

i) Neredeyiz?

- AB Borç krizi, TR'de iyi göstergeler
- İkame etkisini görmek

Küresel krizin üzerinden beş yıl geçmiş olmasına karşın, AB'deki birçok ülkenin yüksek kamu borçluluğu, düşük büyüme, yüksek işsizlik durumundan kurtulamadığı görülmektedir. Bu durumda, tasarruflar daha güvenli görülen Almanya, Türkiye gibi ülkelere yönelmektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin önemli bir ikame etkisine sahip olduğunu görmekte fayda vardır. Nispi olarak daha iyi kamu borç göstergelerine ve yüksek büyüme beklentisine sahip olan Türkiye, küresel kriz sonrası dönemde yüksek sermaye girişine maruz kalmış ve kamu reel borçlanma faiz oranları %0'lara kadar düşmüştür. Bu ucuz borçlanma ortamında, Türkiye için vadeler uzarken, faizler gerilemiş; ekonomik büyümenin de etkisiyle borçluluk rasyoları gerilemiştir.

ii) Ne Yapmalıyız?

- İkame etkisi azaldığında?
- Yapısal bütçe açığı

- Kamu harcamalarını düşürmek
- Kamunun rolünü yeniden tanımlamak?

Ucuz borçlanma ortamı, Fed'in parasal genişlemeden çıkışa geçmesi ve AB'de iyileşen göstergelerin ortaya çıkması ile birlikte tersine dönecektir. Yükselen faiz ve daralan borçlanma ortamına girildiğinde, Türkiye'de hem kamu hem de özel sektör hazırlıklı olmalıdır. Çıkış sürecinde faizler ve kur yükseleceği için, kur ve faiz riskine dikkat edilmeli ve borçluluk oranı mümkün olduğunca düşük olmalıdır. Bu noktada yapısal bütçe açığı oldukça önemlidir. Türkiye'de kamunun bu ucuz borçlanma ortamında özellikle esnek olmayan kamu harcamalarını artırdığı görülmektedir. Bu ise faizlerin yükseldiği, büyümenin düştüğü bir ortamda bütçe ve borç göstergelerini olumsuz etkileyebilecek ciddi bir potansiyele sahiptir.

Kamunun rolünün yeniden tanımlanması, Türkiye'nin geleceği açısından bu noktada da karşımıza çıkmaktadır. Kamudan beklenen rol ülkeyi krizden kurtarma, istihdam ve talep artışı yaratma olduğu sürece istikrarlı ve verimli bir ekonomik büyüme ile karşılaşmak da bir o kadar zor olmaktadır. Üstelik bu bakış açısı, doğrudan seçmenin oy kararlarını etkilediğinden, toplum olarak kamunun ne olup, ne olmadığının iyi tanımlanması önem arz etmektedir.

4.4. Dışa Açılım ve Rekabet Gücünde Artış

i) Neredeyiz?

- İhracat ve ithalatta devam eden artış

Türkiye, küresel kriz sonrası yüksek bir büyüme yakalamış ve ihracatta da yükselişine devam etmiştir. İhracatta pazar çeşitliliğine giden Türkiye, ikame etkisinin de desteği ile ihracat hacmini artırmıştır.

ii) Ne Yapmalıyız?

- Yüksek katma değerli ürünler
- Eğitim ve ar&ge yatırımlarında artış
- Daha iyi finansal risk yönetimi

Katma değeri yüksek ürünler ihraç etmeliyiz. Bunun için ilk şart eğitim sistemini daha modern ve serbest hale getirmektir. Aynı şekilde firmaların ar&ge yatırımlarını artırmaları da katma değerli ürünlerin üretilmesi açısından oldukça önemlidir. Küresel kriz sonrası açıkça görüldüğü üzere, firmaların daha iyi bir finansal risk yönetimine sahip olması; bir finansal şok karşısında zararların minimize edilmesi bakımından önemlidir.

5. Sonuç Niyetine

Türkiye’de 2001 krizi sonrası; 1990’lı yılların ve son olarak 2001 krizinin öğreticiliğinde daha yüksek ve istikrarlı ekonomik büyümenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu öğreticilik, Türkiye ekonomisini daha liberal bir konuma taşımıştır. Siyasi mekanizma, para politikası, maliye politikası ve dışa açılım ve rekabet gücü değişimin temel faktörleri olarak ortaya çıkmıştır. Siyasi mekanizmada; toplumsal tepki, özel sektörün tepkisi, AB ve IMF faktörleri kamunun rolünü kısıtlamış, toplum daha demokratik ve özgürlükçü bir noktaya doğru ilerlemiştir. Para politikasında; merkez bankası bağımsızlığı, dalgalı döviz kuruna geçilmesi ve enflasyon hedeflemesi para politikasının kamu için para yaratmayan, daha şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlamış ve Türkiye yıllar sonra enflasyonu kontrol altına alabilmiştir. Maliye politikasında, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı diğer alanlarda ve özellikle kamu maliyesinde oldukça yerinde düzenlemeler getirmiş ve iyi bir yol haritası çizmiştir. Sonrasında gelen hükümetin bu genel çerçeveyi bozmaması ve 2001 krizinin kötü tecrübesi ışığında mali disipline önem vermesi ile birlikte bütçe açığı/GSYH ve borç göstergeleri oldukça gerilemiştir. 2001 krizi sonrası dönemde kimi sektörlerde kamu egemenliğine son verilmiş, rekabeti kolaylaştıran düzenlemeler yapılmıştır. Sonuçta doğrudan yabancı yatırımlar artarken, ihracat ve ithalatta ciddi ilerlemeler görülmüştür.

Bununla birlikte, *neredeyiz?* ve *ne yapmalıyız?* bölümlerinde açıklandığı üzere, Türkiye 2000’li yıllarda 90’lı yıllara göre daha liberal bir ekonomiye doğru hareket etmiş olmakla birlikte; kazanımların kaybedilmemesi ve daha ileri noktalara taşınması açısından daha yapılacak çok şey bulunmaktadır. Türkiye’nin önünde; yeni bir anayasa, eleştirilere daha açık bir yönetim anlayışı, pozitif her gelişmeyi devlete mal etmeme, eğitimde rekabeti sağlama, piyasalara daha az müdahalede bulunma ve piyasaları serbestleştirici yapısal reformları uygulama, ikame etkisi azaldığında faiz ve kurdaki yükselişi görme, yapısal bütçe açığına dikkat etme, kamunun rolünü yeniden tanımlama, yüksek katma değerli ürünlere yönelme ve daha iyi bir finansal risk yönetimi gibi yapılması gereken birçok nokta bulunmaktadır.